

LY I LYGI GALIMYBI BIUDŽETAS – (angl. *Gender Budgeting*, vok. *das Geschlechtbudgetieren*, pranc. *Budgétisation de genre*). Terminas pasiūlytas feministinės ekonomikos atstovei iš Australijos R. Sharp 1984 m., nagrinėjant biudžet lygi galimybi diskurse. Sinon.: lygi socialinius vaidmenis, elgesį ir poreikius, vertinantis bei atliepiantis biudžetas; valstybės biudžeto sudarymas, vertinant moter ir vyr grupes kaip lygiavertes tarpusavyje, atsižvelgiant socialinį padėtį, remiantis lygi lygybės principu. Valstybės biudžeto formavimas, ignoruojant moter darbo indelį ekonomiką, diskriminuojant moteris darbo rinkoje, apribojant jų galimybes gauti ir pasinaudoti ekonominiiais ištekliais, vadinamas ne kaip “lygiu atžvilgiu neutralus”, bet kaip “lygi požiūriu aklas biudžetas” (D.Elson, 1999). Biudžete neatsižvelgiant moter ir vyr skirtingus vaidmenis, atsakomybes ir jiems tenkančius išteklius, visuomenėje tvirtina lygi nelygybę bei asimetriją – iškraipymus, atotrūkius bei nukrypimus, kurie socialiniu ekonominiu požiūriu dar nėra visapusiškai ir giliai iširti. B. – lyties aspekto integravimo strategijos praktinis instrumentas taikomas valstybių biudžet sudarymo procese, pasitelkiant tokos lyties analizę ir vertinimą (*gender analysis, gender-based assessment*), kurios inkorporuoja lygi lygybės perspektyvą visus biudžeto sudarymo lygius ir tobulina biudžeto pajamų bei išlaidų perskirstymą, į restruktūrizaciją, leidžiančią vizualizuoti moter ir vyr indelį biudžete, siekiant realios lygi lygybės. tokos lyties analizė ir vertinimas skirtas tirti esamoms politikos programoms ir prastai praktikai ir užtikrinti, kad jos bus vienodai naudingos ir moterims, ir vyrams. Analizė padeda identifikuoti moter ir vyr skirtumus bei jų mastą ir išsiaiškinti, kokią reikšmę tie skirtumai gali turėti tikroms politikos sritims. Ji padeda vertinti politikos programas ir prast praktiką, išsiaiškinti, ar šios programos ir praktika padarys moterims ir vyrams skirtingą poveikį, neutralizuoti diskriminaciją ir užtikrinti lygybę. Tokiai analizei atlikti būtini pagal lyties diferencijuoti statistiniai duomenys ir rodikliai (A. Norton, D. Elson 1997,1999,2000,2002). Biudžeto sudarymo lygi pagrindų iniciatyvos pradėtos Australijoje, vėliau perkeltos Afrikos (Budlender veda “moter biudžeto” sąvoką, 1997), Azijos, Lotynų Amerikos, Šiaurės bei ES šalims. Remiantis socialinės ekonomikos politikos lygi požiūriu tyrimais (Budlender, D. & Hewitt, G., 2002; Elson, D. & Norton, A., 2002; A. Elson D., 1999, 2001; Budlender D., et. al., 1996,1997,1998,2000,2001; Cagatay, N., et.al.1998, 1999 2000; Esim Simel, 2000) ir taikant lyties analizę, poveikio lyties vertinimą makroekonomikos politikos srityje, paneigiama neoklasikinės teorijos požiūris, anot kurio makroekonominė politika – valstybės biudžeto, mokesčių, pinigų politika – neutrali lygi požiūriu. Tačiau realiai taip nėra, pirma, makroekonomika ir makrosocialinė politika yra lytiškai asimetriška moter ir vyr lygi galimybių pasekmių atžvilgiu kai susiklosto lygi asimetrija stambiame versle, fiskalinėje, pinigų ir kreditavimo politikoje, užsienio prekybos ir užsienio investicijų politikoje ir ypač gyventojų pajamų politikoje. Antra, lygi asimetrija, iškraipymai, kurie pasireiškia mikroekonominės politikos lygmenyje – darbo ir užimtumo, darbo užmokesčio, pajamų srityse bei mezolygmenyje – privatizavimo, stambaus ir vidutinio verslo, finansų ir gamybos srityse – savo ruožtu daro taką makroekonomikai. Namų ūkio organizavimas (interjeras, eksterjeras, namų ūkio priežiūra, apranga, mityba, laisvalaikis, atostogų organizavimas, vaikai, sergančiųjų globos reikalavimai priežiūra, ugdymas ir auklėjimas, kontaktai su švietimo staigomis, šeimos kultūros bei tradicijų puoselėjimas, kaimas ir pan.) ir valdymas – privatioji sritis dažniau gula ant moters pečių – ekonomiškai nevertinti. Kasdieninis moteris užimtumas namų ūkyje (nuo 50 iki 85 proc.) – svarbi ekonominės veiklos šaka, kurioje lygiai taip pat sukuriama pridėtinė vertė, kaip ir kitose ūkio šakose, ir kuri neša svarbų indelį šalies BVP, dar atsako už žmogiškųjų išteklių ir darbo potencialo kokybę. BVP struktūroje neatspindima ir reproduktyvinė ekonomika – žmogiškojo potencialo reprodukcija. Žmogiškojo kapitalo ir darbo jėgos kaštai lieka nematomi ekonomikoje, reproduktyvus darbas šeimos ekonomikoje (reproduktyvinėje ekonomikoje) ne traukiamas BVP, jis niekaip neapskaitomas,

nematuojamas ir neapmokamas, nes dažniausiai remiasi moter darbu, palaikant šeimos gyvenimo lyg .

Rakauskien s, O. G. Lietuvos valstyb s biudžeto tyrimai atskleidžia, kad labiausiai remiamos veiklos sritys – krašto apsauga, valstyb s valdymas, viešoji tvarka, pramon s šakos orientuotos eksport , finans , energetikos, transporto ir ryši , pramon s ir statybos sektoriai, kur tradiciškai dominuoja vyrai. O švietimo, kult ros, sveikatos, socialin s apsaugos, paslaug , aptarnavimo, kuriose vyrauja moterys finansuojamos iš biudžeto likutiniu principu. Ly i poži riu asimetriškas valstyb s išlaid paskirstymas neigiamai veikia ekonomik , nes gerov s valstybi patirtis akivaizdžiai rodo, kad investicijos žmogiškuosius išteklius, j kokyb – tai aukšto ekonominio lygio, kartu ir valstyb s pajam , pagrindas. Už žmogišk j ištekli kokyb atsakingas socialinis sektorius ir moter reprodukcini ekonomika. Deja, biudžeto išlaidos švietimo, socialinio, kult ros, sveikatos sektoriams viešai teisinga ir skatina ly i nelygyb , ypa diskriminuoja moteris, labiau jas pažeidžia nei vyrus, nes ver ia moteris “kompensuoti” valstyb s išlaid maž jim nam ki “r pybos” ekonomikos s skaita. Makroekonomin s politikos pasekm s perkeliama ant moter pe i ir socialini ekonomini poky i metu jos tampa ypa socialiai pažeidžiama grupe. Joms tenka r pintis reprodukcija, šeimos globa d l ko jos praranda galimyb dirbti geriau apmokam darb , maž ja j kompetencija, menkesn s galimyb s profesiskai tobul ti, r pintis savo karjera. D l ši priežas i bei prast s lyg derinti šeimos ir profesinius sipareigojimus, moterys patiria vertikal i segregacij - užimti vadovaujan ias pareigas darbo rinkoje, pasireiškian i “stiklo lub ” reiškiniu bei horizontali segregacij - “stiklo siena”, užtverian ias keli moterims, norin ioms sigyti ir valdyti gretimas profesines kvalifikacijas. Tod l j pajamos visuomet mažesn s. Lietuvoje moter darbo užmokestis sudaro 83 % vyr darbo užmokes io, o kadangi didžiausi 53% ind l valstyb s pajam sudarym neša plaukos už PVM ir akcizus, tik apie 27 % sudaro pajamos iš gyventoj pajam mokes io, tod l moter ind lis šalies pajam biudžet esti mažesnis nei vyr . Realiai moterys dirba mažesnio pelningumo bei produktyvumo kio šakose, mažiau uždirba ir turi mažiau nuosavyb s, nekilnojamo turto. D l ši priežas i j ind lis BVP ir nacionalin biudžet mažesnis. Apskai iuota, kad moterys ir vaikai, sudarantys apie du tre dalius vis gyventoj skai iaus, gauna iš valstyb s tik apie vien tre dal vis išlaid , skaitanta valstybinio sektoriaus darbo užmokes io išlaidas, pensijas bei kitas socialines pašalpas.

Pasaulio ir ES šali patirtis, gyvendinant Europos Tarybos nauj j socialin s sanglaudos strategij , ly i lygi galimybi gyvendinimo strategij , tikslinga siekti subalansuoto biudžetas, pagr sto ly i lygyb s ekonomine analize, kuri leist efektyviau paskirstyti valstyb s išlaidas, patenkinant visuomen s pažeidžiam socialini grupi poreikius, atsižvelgiant ly i socialinius vaidmenis, kas teigiamai atsiliept pajam formavimui ilgalaik je perspektyvoje.

Dabar populiar ja terminas “ly i poreikius atsliepiantis biudžetas, ly i lygybei jautrus biudžetas” (*gender responsive budget, gender sensitive budget*) – šiuolaikiška socialin ekonomin technologija, galinanti vyriausybes gyvendinti valstyb s valdymo praktik diferencijuot poži r socialiniu aspektu.

Žr.: *ly i lygi galimybi gyvendinimo strategija, ”stiklo lubos”, moters profesin karjera.*

Literat ra:

Rakauskien O.G., Makauskait . (2004). Lietuvos makroekonominiai pasiekimai ir valstyb s pajam didinimo problema. *Viešoji politika ir administravimas*,4, p.

Rakauskien O. G. (2003). Makroekonomin politika: genderinis poži ris. *Viešoji politika ir administravima* , p.

Budlender, D. & Hewit, G. (Eds.) (2002). *Gender Budgets Make More Cents:Country Studies and Good Practice.* London:Commonwealth Secretariat.

- Budlender, D., Elson D., Hewitt, G., Mukhopadhyay, T.(Eds.) (2002). *Gender Budgets Make Cents: Understanding Gender responsive Budgets*. London: Commonwealth Secretariat.
- Budlender, D. (2001). *Review of Gender Budget Initiatives*. London: Community Agency for Social Enquiry
- Elson, D., (1999). *Gender-neutral, or Gender-sensitive Budgets?* London: Commonwealth Secretariat.
- Cagatay, N., (1998). *Engendering Macroeconomics and Macroeconomic Policies*. UNDO Working Paper 6, New York: UNDP.
- Elson, D. (2001). *Gender Responsive Budget Initiation*. University of Essex.
- Elson, D. & Norton, A. (2002). *What's Behind the Budget? Politics, Rights and Accountability in the Budget Process*. London: Overseas Development Institute (ODI).
- Sharp, R. & Broomhill, R. (1988). *Short-changed: Women and Economic Policies*. Sydney: Allen & Unwin.

V. Šidlauskien